

РОЗДІЛ 5. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНО-КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ FORMATION PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF CREDIT-COOPERATION IN UKRAINE

У статті розглянуто зародження кредитного руху в світі та його становлення в Україні в XIX–XX ст. Кредитна кооперація у Східній Україні активно розвивалася до 1918 р., а взагалі проіснувала до 1920 р. Пізніше, за часів нової економічної політики, кредитна кооперація ненадовго відновила свою діяльність, проіснувавши до кінця 20-х років у східній частині України та до 1939 р. – у західній. Кредитний рух в Україні відновився після її виходу зі складу Радянського Союзу. Проаналізовано кредитний рух в Україні за часів її самостійності до сьогоднішніх днів.

Ключові слова: кредитний кооператив, ощадно-позичкове товариство, кредитна спілка, позичкова каса.

В статье рассмотрено рождение кредитного движения в мире и его становление в Украине в XIX–XX ст. Кредитная кооперация в Восточной Украине активно развивалась до 1918 г., а вообще просуществовала до 1920 г. Позже, во время новой экономической политики, кредитная кооперация ненадолго возродила свою деятельность, просуществовав до конца 20-х годов в восточной

части Украины и до 1939 г. – в западной. Кредитное движение возродилось в Украине только после её выхода из состава Советского Союза. Проанализировано кредитное движение в Украине за время её самостоятельности до сегодняшних дней.

Ключевые слова: кредитный кооператив, сберегательно-долговое товарищество, кредитный союз, долговая каса.

The article considers the emergence of credit movement in the world and its formation in Ukraine in the XIX–XX century. Credit cooperation in the eastern part of Ukraine developed actively till 1918 and it existed till 1920 later, during the new economic policy credit cooperation temporarily revived its activity and it existed till the end of 20-th in the eastern part of Ukraine, and till 1939 in the western part of Ukraine. Credit movement has revived in Ukraine only after its secession from the Soviet Union. The article analyzes credit movement in Ukraine during the time of its independence until today/

Key words: credit cooperation, savings–pозичkove tovaristvo, credit spilka, pozichkova tangent.

УДК 336.72

Єрмак О.І.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Навчально-науковий інститут економіки
Чернігівського національного
технологічного університету

Постановка проблеми. Кредитний рух зародився в Німеччині, в Україні створення кредитних спілок почалося з 1861 р. Кредитна кооперація – послідовне відродження тих форм взаємодопомоги, в ефективності та надійності яких упродовж 1850–1900 рр. переконалися німецькі селяни та робітники, а пізніше, впродовж 1860–1939 рр. – не одне покоління українців. На сьогодні кредитний рух в Україні знаходиться в стадії занепаду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Після отримання Україною незалежності масово почали створюватися кредитні спілки. Статутні документи самостійно розроблялися засновниками на свій розсуд зі значними недоліками, тому було вирішено впорядкувати цей процес. Національним банком України розроблено типовий статут кредитної спілки [1]. Уряди Канади, США сприяли поширенню ідеї та створенню кредитних спілок в Україні, завдяки їх методологічній та фінансовій допомозі активно створювалися кредитні спілки [2, с. 21]. У програмі допомоги розвитку кредитних спілок в Україні зазначено: «Станом на липень 1995 року в Україні створено майже 200 кредитних спілок» [2, с. 21]. Після ухвалення Закону України «Про кредитні спілки» почалося нове піднесення кредитного руху в країні [3]. На кінець 2005 р. «в Україні зареєстровано понад 700 кредитних

спілок, що функціонують майже в усіх регіонах України» [4, с. 16]. Кредитний рух в Україні набуває широкого розповсюдження, про що свідчать численні публікації в економічній літературі. Про зростаючу роль кредитних спілок у розвитку підприємницької діяльності говорять у своїх роботах Малига В., Славова Н., Хомутенко А., Губа Є., Гончаренко В.В. [5–8].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення зародження та поширення кредитного руху в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Засновником першого кредитного кооперативу вважають Германа Шульца-Деліга, яким було засновано кооператив в 1850 р. Заснувавши кредитний кооператив, Шульц-Деліг прийшов до висновку, що економічний стан робітників можна покращати шляхом розвитку кредитних спілок.

Одночасно із Шульц-Делігом уведенням економічних новацій у тій же Німеччині займався Вільгельм Райффайзен. У 1864 р. він організував нову більш досконалу кредитівку, членами якої були здебільшого селяни. У 1866 р. Райффайзен опублікував свою першу працю «Позичкові каси – допомога в біді селянам, а також ремісникам та робітникам», в якій з'ясував основні принципи кредитної кооперації, які стали основою розви-

тку світового кредитного руху. Провідна ідея праці звучить так: кожний член спілки допомагаючи собі, допомагає іншим [9].

Перші кредитівки в Північній Америці пов'язані з іменем журналіста Альфонса Дежардена з канадської провінції Квебек. Мабуть, тому Канада є однією з країн, де значна питома вага населення приймає участь у кредитному русі.

Значного розвитку кредитний рух набув у 20-х роках, у часи стрімкого зростання американської економіки. Громадяни Америки взяти гроші в банках не мали можливості, адже банки та інші подібні установи не були зацікавлені в порівняно невеликих споживчих кредитах. Американці почали об'єднуватись, таким чином, просувалася ідея створення та діяльності кредитівок. Об'єднавшись, американці отримали можливість кредитувати один одного, отримувати більше грошей, купувати дорожчі товари. На початку 1999 р. у США успішно працювали 10 тис. кредитівок. Нині до участі в таких спілках залучено понад 93 млн. американців. У таких країнах, як Барбадос, Канада, США, Ірландія, Тринідад і Тобаго, Ямайка, Гренада більше 40% населення є членами кредитних спілок [10 ст. 43–44].

Перший український кредитний кооператив виник на Полтавщині, у Гадячі. У цьому містечку були громадські сіножаті, що їх здавали в оренду. Зібравши в 1869 р. за їх оренду 1 492 рублі, вирішили заснувати громадську касу – Гадяцьке ощадно-позичкове товариство. До Товариства відразу записалося 28 ремісників та купців. Про успішну діяльність гадяцької кредитки додатково свідчить той факт, що вона проіснувала до 1919 р. Пізніше, у 1871 р., постали нові ощадно-позичкові товариства: Сокиринське на Полтавщині, Вереміївське на Катеринославщині, Обознівське й Петриківське на Херсонщині. Товариство в селі Сокиринці можна вважати взірцем прикладної діяльності тодішніх українських кредитівок.

Відомий землевласник – реформатор Григорій Галаган переконав місцевих селян, що ті матимуть неабияку користь від організації кредитівки. Селяни довірилися Галагану, він розробив статут Товариства, виклопотав його затвердження в Санкт-Петербурзі і вклав до каси Товариства власні 3 000 рублів, і кредитівка почала працювати. Вже в 1873 р. у Товаристві було видано 9 810 рублів на позички його 108 членам. Значну частину коштів із прибутків сокиринського товариства витрачали на утримання місцевого шпиталю, протипожежного знаряддя для міста, на організацію ремісничої справи в школах. У 1908 р. кредитівка об'єднувала близько 12 тис. членів із 28 сіл. Цей кооператив протримався до початку колективізації.

На західноукраїнських землях першу кредитівку засновано в 1894 р.. Це був кооператив «Віра», з ініціативи Теофіла Кормова, який уклав статут та

написав практичний посібник із кредитної кооперації. Пізніше були засновані позичкові каси в Тернополі, Золочеві, Станіславі, Коломиї. Стрімкому піднесенню кооперативного руху в Галичині та на Буковині надавав створений у 1898 р. у Львові Крайовий союз, який надавав позички, ревізував діяльність кооперативів і об'єднував у 1904 р. 68 кредитних товариств, а в 1913 р. – 427.

На землях Східної та Західної України до революції працювало близько 4 000 кредитівок. Після встановлення радянської влади кредитні товариства було ліквідовано. Частково кредитний рух вдалося відновити в 1924–1930 рр., в 1930 р. держава взяла на себе всі кредитні функції і в такий спосіб повністю ліквідувала цей вид кооперації на землях Східної України. На західноукраїнських землях кредитний рух стрімко розвивався, і перед початком Другої світової війни тут загалом діяли 3 456 кооперативів, які налічували понад 700 тис. осіб. Частка кредитних спілок у кооперативному русі сягала 20%.

У світі кредитні спілки існують у 97 країнах, їх кількість сягає 49 000, а загальне членство становить 184 млн. осіб. У переліку зазначених країн знаходяться як розвинені постіндустріальні країни так і країни, що розвиваються. Із країн Європейського Союзу кредитні спілки діють у Великобританії, Ірландії, Польщі, Румунії, Угорщині, прибалтійських країнах (у решті країн діють кооперативні банки, що є іншим різновидом кредитних кооперативів) [11].

Українці, опинившись за межами України, об'єднуються як нація, займаючись власним відродженням, у різних країнах світу створюють українські школи, гуртки, будують церкви, центри для літніх громадян, приймають активну участь у створенні кредитних спілок, є їх активними членами, більше того, за межами України ними створені чисто українські спілки. Українські кредитні спілки діють в Канаді (5), США (7) та в інших країнах світу [11].

Після Другої світової війни доля закинула багатьох українців за океан. Рух українсько-американських кредитних спілок в діаспорі розпочався зі створення Асоціації американців українського походження «Самопоміч» (Selfreliance Association of Ukrainian Americans). Усвідомивши переваги кредитівок як засобу надання потрібних фінансових послуг новим іммігрантам, Асоціація в такий спосіб допомагала стати на ноги тисячам українців, що приїхали до США.

Українські кредитні спілки в діаспорі поступово розвивалися і міцнішали. Нині в США функціонують 23 українсько-американські кредитівки, що надають послуги понад 75 тис. членів. Сукупні активи цих об'єднань перевищують мільярд доларів. У Канаді налічують 22 українські кредитівки (які мають 62 тис. членів та близько 800 млн. доларів), в Австрії – шість кредитівок (12 тис. членів та

63 млн. доларів). Кредитівки української діаспори насамперед сприяють підвищенню рівня добробуту своїх спілчан.

Представники діаспори після проголошення Україною незалежності почали кампанію з відродження кредитного руху. При Українській світовій кооперативній раді створено спеціальну комісію з реалізації цієї ідеї. У 1992 р. під час візиту до Канади перший президент Леонід Кравчук, ознайомившись з діяльністю кредитівок української діаспори, дав доручення урядовцям вивчити це питання. Того ж року до України прибула друга делегація представників українських кредитних спілок США, Канади та Австралії. Після кількох зустрічей із зацікавленими особами створено Національний оргкомітет із відродження кредитного руху в Україні. Повернувшись до США та Канади, представники української діаспори почали активно лобювати питання технічної підтримки спілок України. У 1993 р. уряди США та Канади схвалили програми технічної допомоги розвитку кредитного руху в Україні.

Першим законодавчим документом, який реально підтримав розвиток кредитного руху в Україні, є «Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні», яке затвердив Указ Президента України від 20 вересня 1993 р. [12]. Майже в той час у Києві відкрито представництво Всесвітньої ради кредитних спілок та Канадської кооперативної асоціації, які розгорнули широку діяльність із реалізації канадської та американської програм технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні. У 1994 р. створено Національну асоціацію кредитних спілок.

В Україні, незважаючи на те що після їх відновлення минуло небагато часу, спілки поступово завойовують свою нішу на ринку кредитів насе-

лення. Найбільше таких організацій виникло в Західній Україні, де ще пам'ятають колишні кредитівки і де прагнення до самодопомоги залишилося сильнішим, ніж в інших регіонах країни. Розглянемо стан та розвиток кредитних спілок в Україні (табл. 1).

В Україні кількість кредитівок щороку збільшувалася і становила, за даними Державного комітету з регулювання ринків фінансових послуг, на початок 2009 р. – 829 кредитівок. У зв'язку зі світовою фінансовою кризою 2008 р. за 2009–2014 рр. їх кількість зменшилася до 589.

Розглядаючи динаміку діяльності кредитних спілок, відмітимо, що протягом 2009–2014 рр. припинена діяльність 240 кредитних спілок, у середньому щороку припинялася діяльність 40 установ.

У середньому протягом 2008–2014 рр. в Україні працювало 672 кредитні спілки, у динаміці зменшення становить 157 кредитних спілок за шість років. Середньорічне зменшення – 26 кредитних спілок. Для прогнозу діяльності кількості кредитних спілок складемо рівняння, в якому за базовий

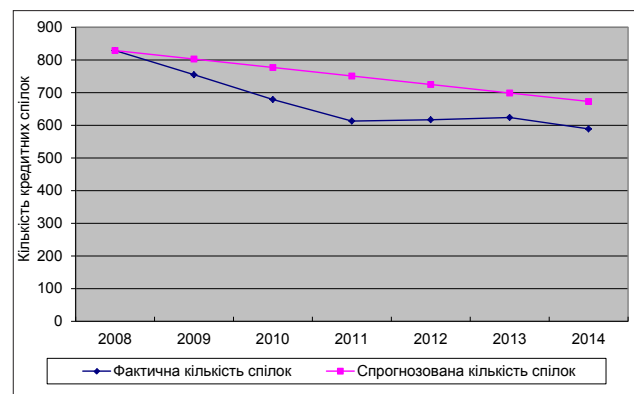

Рис. 1. Динаміка діяльності кредитних спілок України

Таблиця 1

Стан та розвиток кредитних спілок в Україні [13]

Показники	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.	01.01.2014 р.	01.01.2015 р.
Кредитні спілки	723	764	800	829	755	679	613	617	624	589
Кількість осіб, тис.	1231,0	1791,4	2392,0	2669,4	2190,3	1631,3	1062,4	1095,9	980,9	821,6
Активи млн. грн.	1939,5	3241,2	5261,0	6064,9	4218,0	3255,4	2386,5	2656,9	2598,8	2338,7
Кредити млн. грн.	1441,6	2596,7	4512,0	5573,0	3909,1	3083,8	2237,4	2531,0	2349,1	1994,4
Депозити млн. грн.	1145,9	1926,5	3451,0	3951,1	2959,3	2134,9	1185,5	1287,5	1330,1	989,8
Пайовий капітал млн. грн.	515,0	845,0	1195,0	1319,8	536,0	471,4	578,3	631,4	599,8	590,3
Капітал млн. грн.	668,9	1097,9	1552,0	1714,0	765,8	673,4	942,9	1088,7	1055,6	1048,7
Кількість осіб, які мають депозитні рахунки, тис.	103,0	245,3	164,0	121,6	79,9	53,2	48,0	44,6	40,3	31,5
Питома вага осіб, які мають депозитні рахунки, %	8,4	13,7	6,9	4,5	3,6	3,3	4,5	4,1	4,1	3,8

уважатимемо 2008 р. $y = 829 - 26x$, де x – порядковий номер року.

Прогнозуючи динаміку діяльності кредитних спілок в Україні, за нашими розрахунками, до 2020 р. в Україні працюватиме близько 517 кредитних спілок.

Відповідно до Концепції розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013–2014 рр., яку розробила Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, станом на 01.01 2015 р. в Україні загальні активи кредитних спілок повинні становити 13,5 млрд. грн., обсяг виданих кредитів – 8,9 млрд. грн., обсяг внесків на депозитні рахунки членів кредитних спілок – 1,2 млрд. грн., капітал кредитних спілок – 5,0 млрд. грн. [14]. За даними табл. 2 проаналізуємо виконання концепції розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

Кількість членів кредитних спілок на 01.01.2015 р. становила 821,6 тис. осіб, з яких 216,8 тис. осіб, або 22,2% – члени кредитної спілки, які мають діючі кредитні договори, та 31,5 тис. осіб (3,8%) – члени спілок, які мають внески (вклади) на депозитні рахунки [13].

Вплив світової фінансової кризи наглядно продемонстрував нездатність фінансових інститутів протистояти її викликам. Кредитні спілки виявилися вразливими до постійно змінюваних ринкових умов і проявів дестабілізації, і починаючи з 2008 р. їх кількість зменшувалася.

Проаналізуємо стан та спрогнозуємо розвиток кредитних спілок в Україні до 2020 р. за даними табл. 1. За нашими розрахунками, до 2020 р. в Україні діятиме 517 кредитних спілок. У середньому до однієї спілки на початок 2015 р. входило 1,39 тис. осіб, активи становили 4,0 тис. грн., обсяг виданих кредитів – 3,4 тис. грн., капітал – 1,8 тис. грн. За таких умов до 2020 р. в Україні налічуватиметься 718,6 тис. членів кредитних спілок, активи становитимуть 2 068,0 тис. грн., обсяг виданих кредитів – 1 757,8 тис. грн., капітал – 930,6 тис. грн.

Дані розрахунків про діяльність кредитних спілок свідчать, що до 2020 р. в Україні зменшиться кількість кредитних спілок, членство в кредитних спілках, їх активи, обсяги виданих кредитів.

Висновки з проведеного дослідження. Кредитна кооперація в Україні виникла в XIX ст. та набула значного поширення, з часом перетворилася на могутню систему забезпечення сільського та міського населення фінансовими ресурсами. Кредитний рух на землях Східної України ліквідовано в 1930 р. З отриманням Україною незалежності почалося його відродження.

Падіння реальних доходів населення у зв'язку зі світовою економічною кризою 2008 р., незадовільна робота багатьох кредитних спілок із

проблемними кредитами, слабка оцінка ризиків негативно вплинули на кредитний рух в Україні, тому після 2008 р. кредитний рух занепадає. За даними дослідження, до 2020 р. кількість кредитних спілок зменшиться до 517, членство в спілках зменшиться до 718,6 тис. осіб, зменшаться й обсяг виданих кредитів та капітал кредитних спілок. Ці показники значно нижчі за показники країн із розвинутою кооперацією, тому необхідно більш детально вивчати досвід діяльності кредитних спілок розвинутих країн, удосконалювати законодавчу базу. Кредитні спілки як фінансові інститути мають значний потенціал розвитку в Україні, про що свідчить досвід їх розвитку в США, Канаді, Ірландії, Польщі, Австралії та інших країнах світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Постанова правління НБУ від 7.02.1994 р. № 25.
2. Основи кредитної кооперації. Програма допомоги розвитку кредитних спілок в Україні. – К., 1997. – С. 21.
3. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-III (зі змінами та доповненнями).
4. Кобзар В. Кредитна спілка: Свій до свого по своє / В. Кобзар. – К., 2000. – С. 96.
5. Малига В., Славова Н. Банкрутство як підстава ліквідації кредитних спілок / В. Малига, Н. Славова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 11.
6. Хомутенко А. Стан та перспективи розвитку фінансового контролю у небанківських фінансових установах України – кредитних спілках / А. Хомутенко // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 51.
7. Губа Є. Надання коштів у позику / Є. Губа // Справочник економіста. – 2008. – № 11. – С. 6–7.
8. Гончаренко В.В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика : дис. ... д.е.н. : спец. 08.05.01 / В.В. Гончаренко. – Полтава, 2002. – 492 с.
9. Aschhoff G., Henningsen E. The German Cooperative System. Ist Historie, Strukturen und Stärken. – Tritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main, 1996. – 246 h.
10. Офіційна Інтернет-сторінка Національної асоціації кредитних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcu.kiev.ua>.
11. Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
12. Тимчасове положення «Про кредитні спілки в Україні», затверджене Указом Президента України від 20 вересня 1993 р. № 377-93.
13. Бюлетень кредитних спілок України. – 2012. – № 4. – С. 43–44.
14. Офіційна Інтернет-сторінка Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfr.gov.ua>.